

الكبرى والاخبار

آيدە ايكى مرتبه نشر ايدىلور دىنى، ادبى، علمى و سياسى
مجله اسلاميه در.

محرر و صاحب امتيازى: ملا عالم جان البارودى.

فهرست:

- ۲۸۱ تفسیر - اسلام لفظى نىڭ ماخذى، حكملىرى ايله عمل، متشابهات ده
سلف و خلى نىڭ فكللىرى، بنى اسرائيل گه بىرلىگان نعمتلىر، كفران
نعمت جزاسى، جسمانى لذت گه گنه اهميت عقل و عىق قىورنىدىن
بولوى، چن سعادت نىڭ محنت و رياضتسىز بولماوى.
۲۸۹ حديث - چن ايمان اورنلاشقان اورنده يالغان و خيانت بولماوى،
ضرورة درست اورنلىرى.

ملا عالم جان البارودى.

- ۲۹۱ خاتونلار مسئلهسى - تعدد، ميراث و غير يىلر.
حنفى مظفر.

- ۳۱۲ باب الفتوى.
۳۱۴ حكمتلى سورلار.
۳۱۶ مخناريت هم بىزنىڭ و...
۳۱۹ وفات: چىركاسى محمد...

«معارف» مطبعهسى قازانده.

الکفر والاکفر

سحیفه لر بیز

t.me/sehifeleribiz
www.g2kzn.org/sehife
u.u8686@gmail.com

تفسیر

۱۳-۱۴ نچی سان ۱۳۳۴ سنه ربیع اول ۵، ۱۹۱۷ سنه دیکابر

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ

الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ، ۲۰۸

ترجمه: ای ایمانلیلار، اسلامغه کرگز بار چه سینه، شیطان آدو-
ملار بینه (وسوسه لر بینه) ایارمه گز، البته اول سز گه آچیق دشمناندر.
شرح و تفسیر: «سلم» اصلده طنچلق، واشبق معنالرنده در.
اسلام دینی و آنک تر بیه سنی آ کلاغان کسینه ایچون دنیاده،
و آخرتده ده طنچلق بیرده در واشبقینه آادر، شونلقدن اسلام دینینه
کرونی و آنک تر بیه سنی قبول ایتونی سلم گه گرو دیوله در. «اسلام»
لفظی ده شول سلم دن ماغوذ بولوب صبر ورت همزه سبل اشبقغه
و طنچلق غه کرو، و خوف و خطر دن قتلوب امن و راحت که ابر شو
معناسینی افاده ایتده در.

«کافه» همه و بار چه معناسنده بولوب السلم لفظندن حالدر.
اسلام حکملرینی بار چه سینی، یکل و آخر طبولغانلرینی آبور ماسز
قبول ایدگز دیهدر. ضعیف ایمانلی کسینه لر آنک نفس و شیطان و مو-
سه سینده قاراب بعض احکامنی فکراً و اعتقاداً پا که فقط عملاً آفرمینو-
لار بینه قار شو ایتولمشدر. دیننی چنلاب قبول ایتو و آکا ایارو، الله
طرفندن کیلگان حکم شبهه سز راست و باعث سعادت بولدقندندر.

شونلاقدن آنده نفس اختيارينه وچون دشمنان بولغان شيطان وسوسه
سینه باقماز دین باری اللهغه ایمان سببلی هیچ قایو حکم اراسینی آیورماسز
جان و دل برلن قبول ایتەرگه تپوشلیدر.

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
حکیم: ۲۰۹

ترجمه: سزگه آیتلر و گواهلر کیلگانندن (حقنی آچیق بیلدر-
لگانندن) صوڭک من حقدن تاپساگز بس بلسکز که الله غالب و تپوشنچه
اش قیلغوچی در.

شرح و تفسیر: اسلامنی بتون احکامی برله قبول ایتارگه بیورغاچ،
گواهلاری و راستلقینه آچیق دلیل لاری نورغان اسلامنی قبول ایتمای
تابغان و ازغان کشیگه و عید ذکر ایته و آنی شدتلی رهوشده جانیدر.
یعنی الله عزیز و غالب، کوچلی، هیچ کمدن قورقمی و تپوشلی جزانی
بیرودن تارتونمی. و حکیم هر اشنی حکمت برله اشله کوچی. بناء هلیه
تپوشلی کشیگه تپوشلی جزاسنی بیر کوچی، خبرگز بولسون دیمکدر.
هل ينظرون الا ان ياتيهم الله في ظلال من الغمام والملائكة
وقضى الامر والى الله ترجع الامور. ۲۱۰

ترجمه: کونیه بلرمو (کونهلر) مگر غمام جنسندن ظله لردده
اللهنک (حاکم بولوب) کلیمکینی، هم فرشته لرنک کیلمه کینی و اش
بتمکینی (حکم ایدلمه کینی). هر اشله الله قسایتار اور. (یعنی
الدنلارنده الله اوزی حکم ایته نورغان قیامت باردر).
شرح و تفسیر: ظلال ظلهنک جهی در، سوندره کبی کوله که لک
معنایند. غمام اق بلوطدر. «وقضى الامر» «ياتيهم» که معطوف
بولوب و بعضی معناسنده بولور، و فوهی محقق بولدقینه امارت ایچون

بيردك، هر كم الله ذك كلگان نعمتيني (آيتلار ينى وهدايتيني) ضلالت
وهنادكه آلهاشدرسه (بلسونيكه) الله قتيغ هدايت خواجه سيدر، يعنى
آنلار قتيغ هدايت دوچار بولورلار.

شرح و تفسير: بنى اسرائيلين آنلارغه بېرامش آيتلارنى، الله ذك
دينى حقنده كلگان برهان و دليللارنى مورارغه بېورو آنلارنى
ايسكارتو، و انصافقه چاقرو، اعتبار و تفكر گه تنبيه ايچوندر و بر طرفدن
آنلارنى شلته و اويالتوده باردو. بنى اسرائيل گه الله تعالى عقل و فكر
برله گورنورلك دليللر اوستينه كوز كورشنده گى آن اوى برله بلورلك
و حقنى آكلارلق نعمتلر و حجتلر بېرگان ايدى. موسى عليه السلام فولنده فى
تباق، قوليك آفلى، كوز آلارنده دكزنى باروب آنلارنى قوتقاروب
قبطيلارنى غرق ايتو، تيه صخراسنده كولا گه لندرو، رزقلارى ايچون
من وسلوى ايندرو كى الوغ علامتلارنى كورو و درست تار يخ بوينچه
اچيق بلو آزغنه وجدانلى كهنه گه انصافقه كيلو و الله دن قورقوب
آنك هدايتيني قبول و پيغمبرينه ايارو ايچون كفايت ايدراكدو.

بو آيتده هر قايمو كهنه ايچون بيوك عبرت، خصوصاً اخيركى «ومن
يبدل نعمة الله» جهل صندده شتلى يانو و عهومى هېرتلى فاعده باردو.

آ گلانادر كه: هر كم الله ذك هر قايمو نعمتيني و هدايتيني و كورمتكان
رحمتيني قبول ايتدو، تدرينى باهزسه البته حرمان و خسرانغه دوچار،
اخيرنده الوغ و قتيغ هدايت گرتار بولور. عقل و وجدان بوينچه ده
شولاي بولورغه تبوش كوريله در.

زَيْنَ الدِّينِ كَفَرُوا بِالحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الدِّينِ اٰمَنُوا
وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۲۱۲
ترجمه: ايمانسزلارغه يقين (حاضرگى) تركلك كوركام كورساندى. آنلار
ايمانلار دن مسخره ايتدو، لکن صاف كشيلار (چن ايمانلى، الله دن

فور فوجی بندہ ہار (قیامت کونند، اول ایمانسنزلاردن استون بولورلار،
الله نلا گانینہ چیکسن حسابسن رزق پیر ہدر، حسابسن درجہ دہ اول
مؤمنلار کافرلاردن استون بولا چانلاردن.

شرح و تفسیر: بو آیتک اهل دنیا پر لہ اعلیٰ دین آرا سندن اغی آیر ماغہ اشارت
باردر، شو یلہ کہ: کافرلار و ایمانسنزلار (اشبو حیانتدن باشقہ حیانتی بلمد کلر۔
ندین وقیامتکہ چنلاب اشانما دقلرنندین بارلق ہمت وغیرت لری بنی اشبو حیانت
منافعینہ صرف ایدرلار، و آنک راحت وزینتینہ مغرور بولورلار، بسار
کو چلہر بنی جسمانی راحت و لذت ایچونگنہ صرف ایدرلار۔ و کوزلرینہ
شوندین باشقہ نرسہ کور نماز، شول حاللریننی نہایت معادت نانورلار،
شونلقدین دینلی و ایمانلی و قیامت قایغوسیننی کورب دنیاغہ گر گنچہ گنہ
نظر ایتکو چیلریننی عیب ایدرلار، و آنلاریننی دنیاوی بعض تصور لری
جهنندن کیم کورورلار و مسخرہ ایدرلار.

آنلارنک بو حاللری البتہ عقل فسقہ لغی، جسمانی لذتلر سببلی
وجدان وحس بوز ولوی، و روحنک ضعیفلیگی، قلبنک قارالغی، بوخسہ
فائدہ موقتہ پر لہ فائدہ مؤبدہ آرا سندن اغی فرق بیک آچبق بلنور گہ تیوشدن.
بو آیت، ایمانلی کہ سنہنی دنیادن بتونلہی اعراض ایدر، دائما
فقر وفاقہ اوزرہ بولور دیک دگلدر، بلکہ، چن ایمانلی بندہ دنیاغہ
مغرور بولماز، دنیا شغلی ایلہ دین و آخرت قایغوسیننی تاشلاماز،
بار ہمتنی دنیاغہ عصر ایتماز، هر قایغوسیننہ تیوشنچہ ہمت ایدر، قدر
و مرتبہلر نچہ محبت ایدر دیکدر، مال مذموم دگل، آکا آرتق محبت
مذموم، بتون کو گلیننی آکا بیرو مذموم، دین و آخرتننی دنیا بولہ

آلہ اشدر و مذموم،
كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ
وَأُنزِلَ مَعَهُمُ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ لِیُبَيِّنَ لِلنَّاسِ فِیْمَا اٰخْتَلَفُوا فِیْهِ.

ترجمه: خلق (همه سی) بر توری ایدی، سوکوره (تور لیلہ ننگاچ) الله سیندر کوچی فورقوچی پیغمبرلر بیاردی. وآنلار برله خلق ننگاچ تور لیلہ ننگاچ اشلرنده حکم ایدر ایچون خلق بیان ایسکوچی کتاب ایسردی.

وما اختلف في فيه الا الذين اوتوه من بعدهم اذ جاءتهم البينات بغيا بينهم،

ترجمه: خلقی کتابنده کتاب بیرلش کسینده آنلارده شاهدلر کیلگاندن صوگه اختلاف قیلدیلار باری ارالارنداقی ازغونلق سببلی. فهدى الله الذين آمنوا لما اختلفوا فيه من الحق باذنه والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم ۲۱۳

ترجمه: الله ایمانلیلارنی اذنی برله خلق تور لیلہ ننگاچ حقیقه کوندردی الله تلگن آدمیلرینی توفری بولغه کوندره در.

شرح وتفسیر: آیتنگه باشنده پیغمبرلر بیارلگانچی خلق ننگاچ بر تور لیکنه بولدیفلارینی بلدره. همه سی دین فطری واسلام اوزره بولغانلار دیمکدر. کوبرهک صلفلر ومفسرلر قوللری اشبودر.

ابن مسعود و ابی بن کعب رضی الله عنهما فاختلفوا فبعث الله اوتوفانلار. یعنی الکده همه خلق آدم علیه السلام دینچه پاکه نوح علیه السلام دینچه بر توری حق اوزره واسلام اوزره ایدیلر. سوکوره خلق سابدیلار، تور لیلہ ندیلمر، ساتاشدیلمر بس الله توفری حکم ایچون کتاب برله پیغمبرلر بیاردی دیهک بولور.

موسی علیه السلام وتورات برله باشلانغان شریعت واحکام املابنده اشارتدر.

بعضی علما الکده بولغان بر تور لیلکنی «کفر وضلال اوزره

بولمشلارده الله پېغمبرلر گوندرگان» ديو مطالعه اينمشلار. بوقار بده
 اوتسكان ابن مسعود واپس بن كعب ذك سوزارى اولگى مطالعه گه
 شاهدر. زمانه لار اوتووى دنياغه مناسبت ارنووى برله كوكلار
 فارالا، اخلاقلار بوزولا، خلقنك توغرى بولدىن مازوى آرتسا،
 حق وهدايت اسبابينه، حق و توغرى بلى علامتلار ينه فاراولارى كېسى، نورلى
 تعصبلر توغوب آچىق كوزلرى قابلانا، اصلسىز حكمارگه و بوزق هادتلارگه
 اوگرانه طبيعتلر ينه تقليد اورناشا. شول يول برله آرالارنده حقدە اختلاف وهدا
 يتدىن بول مابو شايغ بولاده اللهنك لطف و مرهمنى ايرشوب حقنى آچىق
 دليدلر و آيتلر برله كورساتمگوچى، قبول اينكوچىلرنى بخشيلهرنى،
 كوركام اخلاقيلارنى الله قاشنداغى كورگام مكافات منكواك اوجماح
 برله مېوندر گوچى، آكلانا تور بك حقدن يوز دوندرگان، هدايتنى
 كركسنمگان آزغونلارنى الله قاشنداغى بهان جزا و تموغ عدايى برله
 قورقتقوچى پېغمبرلر كوندرب آنلارغه توغرى بولنى و نجات روشنى
 كورمىسكان.

صوكره حقنى قبول اينتكاي، قىليرنده انصاف، صاف وجدان بولغان
 ايمانليلارنى الله توغرى بولغه كوندركان. اختلاف اينسكان مسئلهلرنك
 ماهو الحقنى بلدرگان، طبيعتلر نده عناد و تعصب و آزغونلق بولغانلار
 شول قدر آيتلر و علامتلرنى كوره تورب هنوز ضاللنلرنده قالوب
 هلاك بولغانلار.

الله شولاي تېله گان و مناسبت كورگان آدمينى توغرى بولغه
 كوندره در.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
 قَبْلِكُمْ مَسْتَهْمِ الْبَائِسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَزُلُّوا عَتَىٰ يَقُولُ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصُرُ اللَّهَ إِلَّا أَنْ نَصُرَ اللَّهُ قَرِيبٌ ۲۱۴

ترجمه: سزاو جهاحقه كرونى اوبىلايسز مو، و حالانكه سزى
الكىگىلرنىڭ روشلىرى سزى گە كېلىمە گان كە: آنلارغە قىتېغ وز يانلى حاللر
ابرىدى و قور قوتولدىلار حتى پېغەبەر هم آنىڭ بىرلە بولغان مؤمنلردە،
اللهنىڭ ياردىمى قاپچان بولور ايكان دېگانلر ابدى، انتظار دە بولوندى
البتە اللهنىڭ ياردىمى يقيندىر.

شرح و تفسیر: بو آيت صحابيلر گە بعضى آخر حالر گېلىگاندى،
أخرايوب رسول الله (صلى الله عليه وسلم) «دها قېلىسا ك ابدى
كافرلرنىڭ جفالرنىڭ قنولساق ابدى» دېدىكلرنىڭ اينەشدر. صحابيلر
تورلى و قنلردە مكەدە و قنلرنىڭ مېرتىدىن صوڭك احد، و بېكرىڭ خندق
صوغشلارنىڭ كوب آخراقلار كورگانلر، پېغەبەرنىڭ دەھامى بىرلە گنە كافرلرنىڭ
مغلوب و هلاك بولولار بىنى آرزو ايتوچىلر بولغان.

الله تعالى آنلارغە وەر مسلمانلارغە بىلدىرگان: اوجهاحقه گرمك و ابدى
سعادتىگە ايرشەك مشقتىز و محنتىز و رياضتىز بولماي، تورلى آخراقلار
تورلى مشقتلارگە و جفالارغە چىدا ب روحنى تىرى بىدە، قىلبنى تصفىيە اخلاقى
تەدبىر و تەسبىن كرك. تاكه اللهنىڭ رحمتىنە لائق بولسۇن.

الكى امتلر دىنلرى توغرىسىندە كوب جفالار چېكىگانلر، كوب
آخراقلار كوتارگانلار. حتى بعضلر بىنى باشنىڭ اياقىنە قىر پېچقى بىرلە
بارغانلار بعضلر بىنىڭ ايتىنى تېمىر تاراق بىرلە تاراغانلار. شونىڭدە دىنلر
نىڭ ابرلماغانلار ساقلاغانلار، جفاھىز صفا، محنتىز راحت بولماي.

آدم بالاسى دىيانىڭ فانى دولتىنى وراحتىنى كوپايتور ايتتون گنەدە
نى قدر جفا و محنت تار توغە محتاج بولا. جفا و محنت تار تەماسە و آڭا يالقاوانسە
كركىچە اجتهاد ايتسە دولت وراحتىگە ايرشە آماي.

اوجهاحقە گرو ابدى بخت و سعادتىگە ايرشودە شول قىياس بىرلە
اولچانور گە نېوش. دىن اسلام آدمنى يالقاو و اشلىكسىز ايدو ايتتون،

آمانتق بر له گنه راحتکه ایر شدر و ایچون، بر کلمه نو چینی اینوب کنه
نفوس قد کبره سینه مسلمان دیو یاز در بقنه او جهاحقه کرتو ایچون دگل؛
پاسکه آنی نیوشنچه تر بیده اینوب علم و عمل بر له پاک روحی کور گام خلقلی
اوزی و سائر مخلوقات ایچون فائدهلی آدم و چن انسان اینوب مگدگر
معادتنکه ایر شدر و ایچوندر، والسلام علی من اتبع الهدی.

ملا عالم جان البارودی.

حدیث

رسول الله دین (صلی الله علیه وسلم) نقل ایدلماش بعض حدیثلر : ابن
هدی روایت قیلغان: **كذب بدن مافلانگنر چونسکه کذب ایمانی**
چیتله گو چیدر (۲).

مالك روایت اینه: **أبتوا لگان بار رسول الله مؤمن قورفاق بولورمی؟**
یعنی قورفاق بولورغهممکنه؟ بولور دیگان، ساران بولور مو؟ بولور
دیگان، بالغانچی بولور مو؟ دیولد کده، بولماز دیبشدر (۳) ابن عبد البر
روایتندده مؤمن بالغانچی بولماز (۴) دیولمشدر.

بو حدیثلر «انها یفتری الکذب الذین لا یؤمنون» آیه جلیله بینک
تفسیری معناسندهدر.

و بو حدیثلر دین آکلانا که بر قلبه چنلاب ایمان اورناشمسه حقیقی
صدق اورناشقان بولاده **آنک یانینه کذب و خیانت صیمای، اگر بر ا-**

شرح: حدیثک عربی عبارتلری

(۲) ایا کم والکذب فانه بجانب للایمان

(۳) قیل یا رسول الله المؤمن یكون جباناً قال نعم قیل یكون بخيلاً قال نعم قیل

یكون کذاباً قال لا.

(۴) سئل النبی صلی الله علیه وسلم هل یزنی المؤمن قال قد یكون ذلك قال هل

یکذب قال لا.

گوده كذب و خيانت هادتى بولدىسىدە ايمانى ضعيف، نفاق قاتوشلى
آدم بولغان بولادىر. معاذالله.

خلاصة: صدق ايمان اثرى و علامتى بولغان گېنى كذب نفاق
اثرى و علامتىدۇر.

فصل: مصلحة دينيه ايچون ضرورت قدرلى كذب درست، كورامشدر
اير برله خاتون آراسىنى، وبشقه دشمانلاشقان آدملىرىنىڭ آرارىنى
اصلاح ايچون ضرور بولغان قدرلى، صوغش مصلحتلىرى و بىر مظلومنى
ظالمنىڭ شىرىدىن قوتقار و كېلىردە درست كورامشدر.

موندای مصلحة دينيه اقتضامىدىن بولغان سوز طبعتنىڭ خيانتىدىن،
قلىدە بولغان قسوت و خيانت ملكەسىدىن بولماي، بلىكە مكر وه و منكر
كورلىكى حالده بر الوغ فائىدەنى جلب يا گە الوغ ضرورى دفع ايچون
بولغانغە ايمان و حسن اعتقادگە منافي دگل، بلىكە آنىڭ اثرىدۇر.

گان رسول الله صلى عليه وسلم يسوق اصحابه ويبدأ من لقبه بالسَّلام.
حديث صحيح اخرجه الترمذى فى الشهائىل والطبرانى والبيهقى عن هند بن
ابى هالة رضى الله عنه

ترجمه: رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابىلار بىن سوروب يورر
ايدى. يعنى آلدىن آنلارنى يورتوب آرتلارندىن اوزى يورر ايدى.
شرح وايضاح: رسول الله نىڭ صلى الله عليه وسلم هادتى: صحابىلار
برله برگە يورگانده آلدىن صحابىلارنى يورتوب «خَلُّوا ظَهْرِي لِلْمَلَائِكَةِ»
آرقەمنى فرشتەلەرگە قويغىز، ديو اوزى آنلارنىڭ آرتلارندىن يورر ايكان.
رسول الله نىڭ بو هادة حسنهسى پادشاهلار و سائر ارباب كېر و فخر
هادتلىرىنە اوخشاودىن ناچو، حسن تواضع يولپنى اختيار ايتودىر. ومونىڭ
اوستىنە حديثدە ذكر ايدىلدىكىنە كوره آلدىن صحابىلارنى، آرتىدىن
فرشتەلەر برله محفوظ اولماق ايكى طرفدىن دەامل صلاح و اعل ذكر مصاحبه سىندە
يوررش بولادىر، انبىيانىڭ شانلىرىنە ايكى مناسبت بولغان مېرتىدۇر.

* اشارت * اشھو سېرت وروشدن مسلمانلارغە بايناقى عبرت آلورغە
ممكن. اوزىنى الوغ كورب هر گەدىن تقدم وپوقاريلقى دەوامىنە
كرودىن ساقلانۇ. بو بابدە وبشقى بايلار دە تواضع اوزرە بولو نپوشلى،
وممكن قدر رسول الله عادىنە يقينلاشو آنك افعال واخلايقى دەنور العمل
توتۇ لازمىر.

كان ابغض الخلق اليه الكذب. حديث حسن اخرجه البيهقي عن
هائشترضى الله عنها

ترجمە: رسول الله صلى الله عليه وسلم گە، ايك دشمنان خلقى بالغانچىلىق ايدى.
شرح و ايضاح: كذب بتون ادباندە، وبتون عقلاء فاشندە مذموم
والوغ عيب خلقىر. بالغاندىن تورلى فتنەلر توغە، خلق آرامى بوزولا،
بونك اوستىنە بالغانك منبەى بولغان قلب خستە وپوزوفى، اشانچىسىز
قلب بولا. شونلقدىن اول قلبدە ايمان واعتراف ضعيف بولا، اللهدىن قورقۇ
بولماي، هېچ قايو خېر اشە امېدى بولماي. شونلقدىن صداقت و امانت
منبەى بولغان پېغەمبەر صلى الله عليه وسلم فاشندە ايك دشمنان خلقى بولغان.
پېغەمبەرگە ايارگان مسلمانلارغە، لازمىر كە بو يمان خلقى دشمنان تو تىبىن،
واندىن ساقلانسىن، اوزىنى شونداي نېچار، بلچىراقىدىن پا كلاسىن و دىباوى
زبان كلوردى بولغاندە، اوزىنى توفىر بىلقدىن، درمات سوزلى
بولۇدىن چىقارماسىن.

خاتونلر مسئلهسى.

تعدد زوجات

هر بىر دە اسلامغە قدر خاتون آلونك برده ايگى چىگى بوق
ايدى. خاتون آلونى قوى آلوكبى گنە كورەلر، كوچلرى بىنسه استا.
گانچه آلار ايدى. اون-اون بيش - بكر مى وموندىن ارتق خاتونلېلر
بار ايدى، اوز قاراولرىنە قالغان بىنەلر، اگر ماتور هم مالى بولسه

ار، آنلارنى ازغىنە مەر ايلە كۈچلەپ اوزلار يىنە خانوونلىق غە آلار،
اگر بەمسز ور غېتىسز بولسىلار، آنلارنى اوزلار يىنە آلەپلەر، مالى كېتە
دېب قور قوب باشقالر غەدە بېرميلەر، بەلكى وفات بولور دە مالى
اوز مز گە فالور دېب حبس قېلۇب طوتالار ايدى.

الله تعالى قرآن كرىمە سورە نىساده بو اشىلار نىڭ بار ئىزىدە
منع قېلىدى.

خانۇن آلونىڭ چېگن دورت ايتىدى «فانكحوا ما طاب لكم
من النساء مثنى وثلاث وربع» بىردىن آرتىق آلوغە عدالتنى شرط
ايتۇب، هم عدالت نىڭ اجرامى بىك اور نىسە ايكانيىنە تىنبىيە ايتۇب،
عدلك قېلماودىق قور قىسە بىرنى گنە آلونى لازم ايتىدى.

«فان خفتم ان لا تعدلوا فواحدة» هم شول بىرنى گنە آلونىڭ امپىنرەك،
جېر قېلماوغە ياقىرەق ايكانىن سويىلەپ، انىسان نىڭ جېرى ياقىرەق بو-
لوويىنە تىنبىيە ايتىدى وبىرنى گنە آلور غە تر غىب ايتىدى «ذلك ادنى ان لا
تعولوا» حضرت ابن عباس «ذلك» اى الواحدة دېب تىفسىر قېلىدى.
آيت كرىمە نىڭ طولى تر جمەسى بولاي بولۇب چىغە: «خانوونلاردىن اوز-
گىز گە خوش بولغانن ايكىشار با اوچار يادور تار نىكاھلانگىز - اكر هدىك
قېلماودىق قور قىساگىز بىرنى گنە نىكاھلانگىز - شوشى بىرنى گنە نىكاھلا-
نوگىز جېر قېلماوغە ياقىرەق.»

بو آيتلردىن اسلامىت نىڭ نىعدىز و جاتقە طرفدار بولماوى،
چېكلەنمەگان نىعدىز و جاتنى دورت گە فالدىر ووى، آ ئادە بىك اور
شرط ايلە گنە مساعده قېلووى، بىر گنە خانۇن آلوغە تر غىب قېلووى
آچىق كور يىنۇب تور ادر، بىز نىڭ اوچون شول تمام كافى، اجتماعى
حالىدە مز گەدە بىر خانۇن آلومناسىب بولغاندە، حاضر گى مەنىت دە شونى
مقتضى بولۇب تور غانندە ملت نىڭ شونى قېول ايتۇب، نىعدىز و جاتنى
مصلحت اوچون منع قېلۇب تور وور غە حقى بار، «اغوف الفتنة - افساد

الزمان» دىب خانونلارنىڭ بوزىنى چوپرەك قاپلاغان، انلارنى ايرلر ايله آرالاشو وسويلاشودىن طبعان، حتى پېغمبىرمز «خانونلارنى مسجدكە يورودىن طېماگىز» دىب ئەيتتە تورويىدە انلارنى مسجدلارگە يورودىن منع قىلغان افندىلارنىڭ شرع اوزىدە اوتىرورلك ابىنوب نىصفان تەددىز وجاتدىن «لمصلحة الزمان واخرف عدم العدل» دىب طبوچىلرغە قارىشى بىر كلىمە سوز ئەيتورگە افتىدارى بوق، حتى بوق.

ئەيتىلەر: «شرع رخصت بىرگان تەددىز وجاتدىن منع قىلورغە حتى بوق»
ئەيتىمىز: «شرعنىڭ ترغىب قىلىدىقى بىرگە خانون آلوغە، مصلحت دە شونى تىلەب تورغاندە ملتىنى تىكلېنى قىلورغە ملتنىڭ حتى بار بو اسلامىتنىڭ روى ايله ەمىل بولا.»

ئەيتىلەر: «تەددىز وجاتدەقى سۇاستعماللار بىرلسون دىب كەنە ئەيتىك»

ئەيتىمىز. «تەددىز وجات ھەر حالدە سۇاستعمالگە معروض اول، خصوصاً خانونلارنىڭ حاضرگى موقىلرى مونى بو كلى الماغاندە.»
خلاصە: «اسلامىت دە اور شرط تەختىدە تەددىز وجاتقە رخصت بار. لىكىن بىرنى كەنە آلو آرتق. حاضرندە مصلحت دە بىرنى كەنە آلونى تلى. شوناقىدىن رخصتنى ەمىلگە قوبىلى تورورغە تېوش.

بعضىلر «اسلامىت دە تەددىز وجات مطلقا درست توگلى» دىب ھەم ايتىلەر: «زىر اللہ تعالیٰ» «اگر عدللك قىلماودىن قورقساگىز بىرنى كەنە نىكاحلانگىز» دىدى ۲ نچى بىر آيت دە «نى قدر عدالتگە ھرىص بولساگىز دە خانونلر آراسىدە عدللك قىلورغە ھېچدە كوچگىز بىنماز» دىدى. دېك عدالت مەكىن توگلى، بىس بىرنى آلولازم، تەددىز درست توگلى» دىلەر. لىكىن بونلر تەددىز وجاتنى بىك منع قىلمايدىلر گېلىگانلىكىدىن كەنە شولاي سويلېلر.

واقعه اسلامنڭ تعدد زوجاتقە مساعىدەسى بارلىغىن انكارغە ھېچەن
امكان يوق، پېغەبىر مۇز وصحابەلەر نىڭ كۆپ خاتۇن آلولىرى مەلۇم.

قرآن كرىم بو بعض آڭلاغانچە توڭل. درست الله تعالى «ولن
تستطيعوا ان تعدلوا بين النساء ولو حرصتم» دېدى «نى قدر عدالت گە
ھرىص بولسا كۆزدە خاتۇنلار آراسىندە عدالتك قىلورغە ھېچەن كوچك
يېتىماز» دېمىكىر. لىكىن آنڭ صوتىدە «فلا تبدلوا كل الميل فتذروها
كالمعلقة» دېدى «بىر سېنە بوتونلەي آوشما كۆز ۲ نچىسىن باغلانغان
نرە كېي ماشلاما كۆز» دېمىكىر. موندە الله تعالى عدالتنى نىقى قىلە
تورۇپ رخصت نى ھېشە قالدردى. دېمىك الله تعالى عدل كامل نى نىقى
قىلغان بولادىر، يعنى «ھىز خاتۇنلار آراسىندە كامل عدالت اجراء قىلۇپ
بىرە آلماس مۇز، بوسىز نىڭ كوچك دە توڭل. ايندى ھىز بىندە نىڭ اختيارىدە
بولغان وتولدىن كېلىگان قدر عدالت قىلىكۆز» دېگەن بولادىر.

بو صوڭ بىندە نىڭ اختيارىدە بولماغان وقولدىن كېيە آلمىغان
عدالت نرە؟ آنى بعضىلەر «مەھبەت دە عدالت قىلۇ» دېگانلار بو البتە
بىندە نىڭ افتدارىدە توڭل، شونلىقدىن الله تعالى بىر سېنە آرتغراق مەھبەت
ابنو عدالتسىز لىكىن عفو ايتە.

حضرت رسولنىڭ: يارب مېنىم اوزم مالك بولماغان تېگىز لەوم شوشى،
اما مېن مالك بولۇپ دە مېن مالك بولماغانلار نە مېنى شىتە لەمە» دېگان
سوزىدە شونى آڭلانادر.

اسلامنىڭ بىك آور شرط داخلىدە دورتىكە قدر خاتۇن آلونىڭ
اصل جوازي قالدرووى مۇنى اسلامنىڭ بىر زىننى دېپ بىلورگە تېوش.
بو اسلامىت نىڭ مادى ھەقىقىي ~~كېڭ~~ و دائىمى شىرىعت مەقسە بولۇپ
اثبات ايتە. تعدد زوجاتنىڭ ھېچ بىر وقت كېرەكى بولماق توڭل دېپ

كورەزەلك قىلورغە افتدارمىز بوق. كېلەچككە نېلار بولور بىر اللە اوزى بىلە. اجتماعى اشلىرى بىك اوز گەرورگى، بىزنىڭ كوڭلەمىز گەدە كرۇب چەمبازان صورت وىشكلىرى آلورغە مەكەن.

اما خاتونلارنىڭ بو كۈنگى اجتماعى موقىلارى، تۈبىيە ومدنىت دە تۈتىدىقلىرى بوللارى، اوتتار يىنە گۈندەش كېلۈنى بوگىلەمى. بو كۈنگى اجتماعى شرايط، بو كۈنگى مەبىط مدنىت، تەدد زوجاتقە مەسائىدە قىلەمى، شۇنىڭ اوچوندىر تەدد زوجات اوزلىگىدىن بىتوب بارا، بىندى دېمەك. بىش بىن حارث حضرتلارى «ولەن مثل اللى علمەن» آينىدىن قورقوب خاتوننىڭ حقونى اوتى آلەم دېب بىر خاتونە آلەمى بورگان. بىس بىزنىڭ «لفساد الزمان» چىلارمىز تەدد زوجاتقە نېچك طرفدار توشەلەر، حالئىكە اول عدالت ابلە مشروط ايدى.

ميراث

جاهلىتتە خاتوننىڭ ميراثدىن ھېچ حصەسى بوق ايدى اسلام خاتونغە بو توغرىدەدە حق بېردى. قرآن كرېمەدە سورە نىسادە بو حق لار تەفصىلا سويلانەش خاتونلارنىڭ حصەلارى تەبىئىن قېلىنەشدر. قر بالا ابر بالا آلغاننىڭ يارىتىسى قدر آلا، آنا و آنا قالسىە آنا اوچدىن بىرنى آلۇب قالغانى آتاغە بولا و غېر ذلك خاتون اوز مرتبەسىدەگى ايردىن كېمەك آلسەدە اولش مەزقالەمى.

بعضىلار: «بولاي بولغاندا حقوقدە مساوات بولۇب بىتەمى ابر و خاتون ميراث دەدە تىگىز بولورغە كېمەك ايدى» دېلەر.

شولاي ايدى بو دىئادە اعتراضدىن قوتېلاشك يوق. بو اعتراضنى حضرت رسول گە ھەم قېلىدىلەر، حضرت رسول گە ھەر ايكى طرفدىن اعتراضلار بولدى. بىن حصەن عېبەن رسول اللەغە «سېنى قزغە ھەم قز توغانغە يارتى مال بېرەدېب اېشتەن بىر صوغىشقا چىغان و غنىمەتلر آلغان ذاتلارنى غنە

وارث ايتەدر ايدىك» دېيىپ اھتراض قىلغان. حضرت رسول آڭشا
 «مېن شولاي ايتەر گە بېورلدىم» دېيىپ جۈاب بېرگان. حضرت ام سەلىمە:
 «پار سول الله ايرلر صوغشقه چەنە، بىز صوغشقه چەنە، مېر ات نىڭ دە بىز گە
 پار طسى غنە» دېگان.

قرآن كرىمنىڭ «ولا تتهنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض للرجال رجال نصيب مما
 اكتسبوا وللنساء نصيب مما اكتسبن واسا لولا الله من فضل ان الله كان بكل
 شىء عليهماهم ۲ نچى آيت گر بىمە دە «الرجال قوامون على النساء بما بعضهم على
 بعض وبما انفقوا من اموالهم» آيتە كرىمە لىر نىدە حضرت ام سەلىمە گە جۈاب لىر بار.
 اولىكى آيت نىڭ تىرجمەسى «الله تعالى آنىڭ ايله بعضىنى بەعضىگە
 آرتق قىلغان شىنى تەنى (آرزو دىيىك) قىلما گىز، ايرلر نىڭ اوز كىسبلىرىدىن
 الوشلىرى بار، خاتونلر نىڭدە اوز كىسبلىرىدىن اولشلرى بار. الله نىڭ فضللىدىن
 صوراكىز. حقىقە الله ھەر نرسەنى بىك بىلو چىدەر.» بو آيت كرىمە نىڭ تىفسىر نىدە
 شېخ مەھمەد عىبە بويىلە سويلدى: «الله تعالى ايرلر گە دە خاتونلر غە دە
 اشلىرى، وظيفلر بېردى، ھەر قايسى بىنىڭ اوز اشىن باشقار وويىنىڭ اجرى
 اوزىنە ھائىد. موندە ايكىنچى ھى قاطشەنى، بىرىسى ايكىنچى سېنە خاص نرسەنى
 تەنى بىلو تېوش توگىل.

خاتونلر ايرلر كىيى صوغشقه قاطشونى تەنى قىلدىلر، تەنىلر نىدە
 اخلاصلى ايدىلر. بو ايسە قوتلى مىلى جىيات باشلانودىن كېلۇب چەنە
 ايدى، مىلى جىياتنىڭ باشىدە، قىز و دىققە لىر نىدە خاتونلر ھتى بالالار غە قدر
 ايرلر ايله بىرلىكە ھەر كىنكە گېلەلر، بو ھىجىب سىرا بىلى نىر سە. اسلام
 نار بىغىن، پېغەبىر سېرتىن وشول زىمان مىسلامانلر يىنىڭ احوالنى بىلىگان كىشى گە
 معلوم. اول وقتدە خاتونلر ھەر اشدە ايرلر ايله بىرلىكە بۇرىلر ايدى.
 گېلەلر ايرلر شېكىللى حضرت رسول گە بىعت لىر بېرەلر، (مەنەنە سورە سىنىڭ گى
 بىعت) ايرلر ايله صوغشقه چەنەلر، مېر و ھەر گە خىدمەت ايتەلر، باشقە
 اشلىردە اشلىلر ايدى. الله تعالى خاتونلر غە پورت اشىن، ايرلر گە پورت

طشندەقى مشقئالى اشلىرنى بىلگىلەۋنى ائىتەدى ھەر قابوسى اوزاشنى
 نىق بلسون، ونپوشنچە اخلاص ايله آنى باھقارسون اوچون.
 اير وخاتون نىڭ اوزار بىنە مخصوص ھەل ووظيفەلرى بولسە ھەر قابوسىنىڭ اوز
 اشىندە اختصاص وملكەسى، واعتياد ايندىكى اشىندە اخلاصى بولوب ھەر
 اش كېرەگنچە اوز بولندە باروب توراقق، صوغش بېرىندە غلبە وظفر،
 صوغش آرتندە پورت وبالالارنىڭ تىرىپە ونظارتى بىر نظام نەتىپە
 آلتىغان بولاچقىر.

بو آيت كرىمە خاتون نىڭ مېرائىدە اير گە بېرىلگان آرتقلىقى تىمى
 قىلور يىنىڭدە تېوش سىز ايكانىن آڭلاتا، يوقى بار تىمى ايله ماتاھماينچە
 اير وخاتون نىڭ ھەر ايكسىن كىسب كە چافرا، ھەت و مروت مالىنى اوز
 كىسب و مەيڭ ايله طابودە ايكانىپنە ارشاد قىلە، مبالغە گە دلالت قىلغان
 اكنىساب صېغە سېلە كېتروب، كىسب دە مبالغە تېوشاگىن آڭلاتا،
 مقصودلارمىز بولندە اللە بېرىگان استعدادمىز غە ائتماد قىلورغە، بالقاولق، بالغش
 توكل، وكشىگە ائتماد قىلور بىنەرگە تېوشىلگىن بىلدەرە.

بىز يوقى بار تىمى ايله ماتاھماي اسلامنىڭ بو ھالى ارشادلىرىدىن
 استفادە قىلورغە كېرەك. ايرلارمىز اوزلرى بىنە گنە ائتماد قىلوب خارچ
 بېت دە كامىل اجتھاد ايله ھلم، ھنر و سىياسەت ايله قوراللانوب ھرىكەت
 اينىسونلار، خاتونلارمىز دىخى اوز كوچلر بىنە ائتماد قىلوب داخىل بېت نى
 اخلاص ايله گوزەل ادارە، وبالالارنى ھەمەت بېروب گوزەل تىرىپە
 قىلسونلار. وشونىڭ مەكافاتىن استىحقاق ايله آلسونلار.

۲ نېچى آيت كرىمە نىڭ تىرىپەسى: «ايرلار خاتونلارغە قوام، اللە تەعالى
 بەعضىن بەعضىپنە آرتق قىلو سېبىلى ھەم ماللىرىدىن انفاق قىلو سېبىلى»
 يەنى ايرنىڭ شاندىن خاتونلارغە رىياسەت قىلور. آنلارنى ھەمەپە قىلو
 وانلارنىڭ كېرەكلەرنى بېتىكروب طور و ايله. شونلىقدىن صوغشودە ايرلارگە
 فرض، زېرا صوغش ھەمەپەنى مەنەن. ھەم مېرائىدە ايرنىڭ اولشى كوبرەك،

زيرا خانون و بالالار نفقهسى بارده ايرار اوستونده. ايرارنىڭ قوام ورئىس بولولرىنىڭ سببى شول: هر جەمەت كە بىر رئىس كېرەك، بو طبيعى بولاش. ھائىلەدە اوز باشىنە بىر كچرەك جەمەت، آنىڭ اوزىنە مخصوص اشلىرى، اوزىنە مخصوص ادارەسى بار. بس آنىڭ دە بىر رئىسى بولورغە تېوش. طبيعت بو رياستنى ايرارگە تابشرفان. ايرار يارانلىشىدە خانونلاردىن آرتق وانلرغە قوتدە خانونلردىن كوبرەك بېرلگان. شېخ محمد ھىدە بو ھقە بو يلەدېدەر:

«ايرارنىڭ مزاجى قوتلېرەك، كاملرەك، تامرەق وماتوررەق. سز مېنىم اير خانوندىن ماتورراق دېگان سوزمنى ياطسنورەن. لېكىن جەمال خلقتنىڭ تامانە، كمالنە تابعدەر. آدم ترك بولغان جىسمى اعتبارى ايلە حيوان نوعلردىن بىر نوعدەر. خلقتنىڭ نظامى آنلرنىڭ بارىدەدە بىر تورلى. ھالىكە بىز ھىر حيواننىڭ اير جنسى خانون جنسىدىن كاملرەك وماتوررەق اېكانن كورەن.

مزاجنىڭ قوتىنە، خلقتنىڭ كمالىنە قاراب ھقلىك قوتى، اشلىرىنىڭ باشىنە و صوكىنە نظرلرنىڭ توغرىلغى يوريدەر. وانكا اېپەروب كىسبى ھىللرنىڭ كمالى يوريدەر. بس ايرلر كىسب كە، اختراعغە، اشلىردە تصروف قىلوفە قادىرەك بولالار. شونلقدىن خانونلرنى نفقەلەندىرۇ، آنلرنى ھمايە قىلۇ، ھائىلەدە رياست وظيفەسىن باشقارۇ ايلە ايرلر مكافە.»

دېمك ايرلرنىڭ ھائىلەدە رياستنى فطرى، خلقىدىن قرآن كرېمنىڭ «الله تعالى بعضىن بعضىنە آرتق قىلۇ سببى» دېگان سوزى شول معنى دە. يىنە قرآن كرېم «ھىم ماللردىن انفاق قىلۇ سببى» دېمك ايرلرنىڭ قوام ورئىس بولولرىنە كىسبى بىر سبب دە كورسەتەر. يعنى مھر ايرلرنى رياستنى بىر بىر يىنە خانونغە بېرىلەر، خانوننىڭ زوجىت ھقدى ايلە اير رياستنى تەختىنە گرووينە مكافات بولار.

مۇنە اسلام خاتۇنىنى نېنىدى ھىرىمىت ايتىدە، وانعدە انا نىڭ خاتۇنغە رىياسىتى خىلقت، فطرت مۇقتىياسى ايدى. قرآن كرىم اوزىدە بىرنى سىبب ايتىوب شۇنى كورساتىش ايدى، بو بىردىن بو سىبب ايدى «وللار جال ھابىھن درجە» دە شول مەنى دە، ايرلارنىڭ خاتۇنلارغە فطرى درجەلرى بار ايدى. سوڭرە قرآن بو ايرلارنىڭ رىياسىتى مۇستەھىن عرفى اش قىلىندىن ايتىوب، خاتۇن اوز اختىيارى ايلە بو عوض ھالى يەنى مەر بو ابرىنە ايرنىڭ رىياسىتى تەختە كره ايتىوب، ايرنىڭ رىياسىتىنە كىسىبى بو سىبب كورسەتەدر. بوسى ايسە خاتۇنىنى تىكرىم، احترام وگوڭلن خوشلاندىرو بابىندىر.

شەيخ مەھمەد ھىدە ئىيتەدر: «بىھا فضل الله بىعضهم على بعض - دن مراد ايرلارنىڭ خاتۇنلارغە آرتقلىغىدر «بىھا فضاهم علىھن» كىبى عبارەلەر كىتورماينچە بو عبارەنى كىتوروى، اير و خاتۇننىڭ بىر كىشىنىڭ ھىزولرى مۇنلندە بولولرىن آڭلاتو اوچوندىر. اير باش مۇنلندە خاتۇن باشقە تەھ مۇنلندە.» يەنى اير اوزىنىڭ آرتقى قوتى ايلە خاتۇنغە ظالم ايتماىكە. خاتۇننىڭ ايرنىڭ آرتقلىغىن آورىنوب، آنى اوزىنىڭ قدرىن توشرو دىب ساناماسقە كىرەك. زىرا بىر كىشى اوچون باشى قوللىدىن، قىلى مەدەسىندىن افضل بولودە ھىچ ھاراك يوق. بەلكى بو ھىن ھىمەت. شۇنىڭ شەكىللى ايرنىڭ خاتۇنغە قوتدە، كىسب كە ھەبايەگە قدرندە آرتقى بولودىدە؛ زىرا بو اش خاتۇنغە اوزىنىڭ فطرى وظيفەسى بولغان، ھەل، ولادت، تەربىيە اطفاللارنى، و رزق قاينغوسىندىن امىن ھالده شول مۇقدىس وظيفەلرى ايلە شىغىللەنۇنى يىڭلەيتەدر. (شەيخ رەشىد رىضاء.)

خىلافت، امامت، اذان، انامت، جەمە غىبەسى كىبىلر ايلە ايرلارنىڭ قائم بولولرى و بو وظيفەلارنىڭ آنلارغە بوگەتلەنۇوى، ايرلارنى بو ھەمللردىن مانع يوق، ھەم بو ھەمللەرگە استىعدا دلرىدە كامىل بولدىغىندىر، اما خاتۇنلارنىڭ بىر و مۇقدىس وظيفەلرى بو مۇسۇلپىتى ھەمللر ايلە شىغىللەنۇرگە مۇساعىدە

قېلىنى، وقت بېرمى. نبوت كە كېلىساك بويىراختىصاص، نېنى نىڭ ايراردىن بولۇوى بىر مصلحت اقتضاسى بولۇرغۇدە مەكەن، خاتونلاردىندە حضرت آھىيە رضى الله عنھانى پېغەمبەر دېگان كىشىلەر بار (ھون البارى).

شھادت

اسلام خاتوننىڭ ھېچ بىر ھوققى اعتراف ايتلما گانم بىر وقتدە آڭا جىبع ھوققى بېردى و آنى شھادىتكە ھم اھل قېلىدى، قرآن كرىمدە بورچ مادەسىندە ابكى اير با كە بىر اير و ابكى خاتوننىڭ شھادىتى طلب قېلىنمىشىدۇر. اسلام خاتوننىڭ فطرى وظيفەلىرى ايلە، اولاد تىربىيەسى، يورت اچن اداره قىلۇر ايلە اغتفالىم، ايرنىڭ ايسە قوت و عقلىنىدە و طبيعتنىڭ آڭا ماساھەتلىنىدە مناسبت اعمال شافە ايلە خار ج بېتدە چالشماسىن آلفە سورە و ھونى مصلحت كورە. شول نۇقتەدىن قاراغاندە خاتوننىڭ غالباً بورچ كىي خار جى معاملەلەردە مەارسەسى بولمىدىر. بىنا بىر يىن خطاسى ياقىندۇر. بناً عليه برسى يالغىشە قالسە ۲ نچىسى ايسىنىدە توشۇر و اوچون ابكى خاتون شرط ايتلمىشىدۇر. «ان تذل احد يھما فتذ كر احد يھما الاخرى» شول مەنىدە بولسە كېرەك. شونىڭ اوستىنىدە خاتونلار شھادىتى گنە مقبول بولغان مادەلەردە بار، دېمەك بو اورنىدە قاراب بولادۇر. اير و خاتوننىڭ ھوققىدە مساواتىدە خلافاغى بوق.

فسخ عقد نىكاح

اسلامىت عقد نىكاحنى اڭ محترم و مقدس عقدلردىن، رابطة زوجىتىنى رھابەسى فايت لازم رابطةلردىن سانىدىر. بو عقد و رابطة كە ضعفى كېلىگان دىققەلەردە آنى نغۇرغە ھر تۈرلى چارەلەر كورسەتەدۇر. مثلا اير و خاتون آراھىدە خىصومت توشۇب كېتىسە، آرا لىرىنىڭ اير پىلەسۇب كېتىو خوقى بولسە، ھر ابكى طرفدىن تېگىز ھكەملەر قوبۇب مىسئالىنى تېكىشىر تۈرگە، و كېلىشىدۇر اوچون سەئى قىلۇرغە قوشەدۇر (نساء ۳۴ آيت) شونىدى

چارەلەردە فائىدە بېرمامسە، عقد نىكاھنى بوزۇدىن باشقە مصلەھت طارىقى
قالمامسە، باا ضرور آڭاھم مسامەدە قىلەدر، بوقانون ار شرىعت اسلامىدە نىڭ
جەھالى، زىنتى در.

اسلامدە بولغان شوشى طلاق امرى بىر اثر و عىشت كىبى كورمە تورىگە،
طرشوب يورگان نصرانىيت دنپاسىدا مدنبت دە ترفى قىلدقچە اسلام
طلاق «طلاق مدنى» اسمىلە قىبول ايتەرگە مجبور بولمىشدر.

اسلام طلاق امرى ايرگە تابشردى. زىرا اير عقلىدە قوتلىبرەك مەم خانون
آلو و آنى نفعەلەندىرودە باردە آنىڭ اوستونىدە. بىنا بىر بىن آنىڭ اويلا بىراق اش
گوروى، يوق غنە سببلار ايل خانون ايرورغە آشقاوى معلوم.

شولايدە اللە تعالى بومسئەلدە خانوننى دە حقوقسىز فالدىرمادى.
خانون امتەسە عقد نىكاھ وقتىدە فرقتى اوز اختيارىنە قويوب شرط
ياصارغە شرعا امكان بىار. اگر بو شرطنى ياصامامسە اول وقتىدە
بو حقنى اوز اختيارى ايل ايرگە تابشراغان بولادىر. بىنە خانون نىڭ اير حقوق
زوجىتنى اداء قىلماغاندە قىاضى قەاش قويوب نىكاھنى فسخ قىلىدۇر.
تور غەدە شرعا ايركى بار.

بىزدە خانونلار مسئەلسىندە حرىكتلار

روسىيە مسلمانلار بىنڭ انتىباسى قورساوى و مەرجانىلردىن باشلانما.
بونلار بعض دىنى مسئەلەرنى اصلاحقە طرشوب خلقنى حرىكتىكە كىتر دىلار.
تقلىدىنى اولە كىسە ايتى كىبى ضرورت وقتىدە غنە يارى كورسانوب فكىرلرنى
آزاد ايتىدۇلار. بونلار نىڭ اثرلردىن اوقوب بەشلىرنىڭ طوڭغان فكىرلرنى بىنە جان
كردى. مەسئەلدە فكىر يورتوب قارارلىق بىر حالت حاصل ايتىدۇلار. مىلت نىڭ
شوشى حاضرلىكى بىوك مصلەھەز اسماعىل افندى غىسپىر بىنسكى نىڭ اصلاحاتى
مىدان آلوغە زور ياردەم ايتىدى. باشدە اسناذ محترم عالمجان حضرت
اولدىغى عالمە اوقو، اوقتو مسئەلەلرنى اصلاحقە كرىشىدۇلار، تورلى بىردە
ياڭا اصول ايتىدۇلار مەكتىبلار آچا و كوندىن كوندە تور دىلار. المنى

هر كىمكه كېلگىچە طبيعى بىزنىڭ ھەرگىزلىرىمىزدە اوتكىنلە نوب گېنىدىلار. تارماقلانما،
گېنگاپە باشلادىلار. ئورلى مەنىن با ئالقلار ظھور ايتە. تاتار تىبانلارنى،
تاتار صەنەھى وجودكە كېلەت، تىبانر زالارنى تاتار خانوون قىزلىرىدە
اىبات وجود ايتە باشلادىلار.

صىگرە ۵ نېچى يىل انقلاپن قونلى براستىباد تەقىب ايتىپكە بىزنىڭ مىلى ومەنى
ھەرگىزلىرىمىزدە كېرەھىدى، قىلمىدى. شولاپكە مىلت خادىملار مىز جاپى كېلگىچە مىللىت
مىلت بالالارن اساسلىرىق، زور رەق اوقتو چارەلر يەنە تىشىت ايتىپ
قارادىلار. اوفادە مەنى سىلطاننى يوپىلىسى مەنەستىلە مىلى دارالەلمەين
ودارالەلمەت آچارغە قىرار بېرىدىلار، فقط اش قەمادى. اجتھاددە ناقص دېدىلار
مانەلردە كوچلى بولدى. رامانقلار يوپىلىسى صىلطاوى ايلە قىزانكە بىر مىلى
قىزلىر گەنەزىيەھى تاسىس ايتىپ فەكرىكە آغە سورىلۇپ قارالدى اول ھەم
بولمايدى. فقط بو سوڭغى بىلەردە اول تروپىسكى دە صىگرە قىزانكە مەلمەلر
چىقارما تورغان بىر قىزلىر اورطە مەكىنى خىصوصى كىشىلر ادارەھەنكە رەھما
آچىلۇپ بىر آز يوزمىنى كولىرگان ايدى.

شولاي اوستىرەلۇپ بو كۆنگە، بو مىللى كورنەماگان ھەرىت كۆنلر يەنە كېلۇپ
يېتىدك. ايتىدى آڭلى دانلر اوچنەلر، ھەرقايتكە ھەرىت، جىپولشلىر، كامبىتىلر
ھەھەھى صىنىقى ئورلى اىبىزدلر، قىرارلر، ئەللە نىلر، مىلت تەمام قاينى.

مىلت شولاي جانلانۇپ بىر قىزلىر كېتىكەنەھى، انقلاپ شوڭامساھەركە بولغانەھى؟
بىز بو ۲ نېچى روسىيە انقلاپنىڭ سوڭغى ھەرگىزلىرىمىزدە آيرىم بەھى با ئالقلار
كورەھەز.

۵ نېچى يەنە انقلاپدە بىز بوتون روسىيە مىسلمانلرى اوچون ھەھەھى
بىر سىياسى پارتىيا تاسىس ايتىكان ايدىك. اما ھازىردە صىنقىرغە آيرىلۇ
اوستونكە مىز. بوتون روسىيە مىسلمانلرى اوچون ھەھەھى بىر پىلان تەھرىرە ما ايلە
كەپايەلەنۇ مەجبور يېتىدەھەز.

۵ نېچى بەھى ھەرگىزلىرىمىزدە خانوونلار مىزدە آيرىم ھەرگىزلىرىمىزدە تەھرىرە ما ايلە
بىر پىلان تەھرىرە ما ايلە.

عمومي جيوليشلارمۇ زىچە خاتونلار اشتراك ايتە الماغانلار ايدى.
 حاضرندە خانون قزلرمۇ زىچە حر كىكە كېلىدىلار. ۲۴ نچى آپرىلدە قزانده
 عموم روسىيە مىسلىمەلر يىڭ اسىزدى بولدى. روسىيەنىڭ ھەر پوچەمەندىن
 و كېلە بار ايدى. خاتونلارمۇ زىچە مىسلىمەلر يىڭ واسىتەسىدە لارنى كورسەتدىلار.
 كۆپ نرسەلرنى مۇدا كۆرە قېلىپ كۆپ نىزارلار چىقاردىلار. آرادەھەدالت كە
 خلاف، يا كە طورمۇش غە تىطىبق قېلىنماستى، يا كە بېك توبەنى در جەدە
 كېلەر ھم بار ايدى.

۱۹۱۷ نچى بىل انچى ماينە مەسكەودە آچىلغان بوتون روسىيە مىسلىمانلار يىڭ
 اسىزدىنەدە خاتونلارنى كۆپ و كېلەر بارغان ايدى. اسىزدى كە چىندىن اشتراك
 ايتىدىلار، پىرىنسىپىيۇم غەدە اوزلارنىڭ بىر كىشى (سالىدە يىقەوبنى) كىرتىدىلار.
 خاتونلار شەبەھىنىڭ خىدمەت ايتىدىلار. خىنى بو خاتونلار شەبەھىنىڭ خاتونلار
 اوزلرى كىنە اشلىدى دېەر كە مىكىن. زىرا اول شەبەھە اشلى شۇر كە
 بازىلغان و آنىڭ جاسەلر يىنە دوام ايتوب بورگان ايرلار بېك آز ايدى. بو
 خاتونلار شەبەھىنىڭ جاسەلرنە بولغالادىم. خاتونلارنىڭ ھىقو ايتىلماستىك زور
 قىسورلرى، بورا كلرنى سىزلانا تورغان، مىلت آنالرىنىڭ شۇنلر يىنە اصلا
 موافق بولماغان، غاىب بېوك كېمەچىلىكلىرى بار ايدى. بوتون روسىيە
 مىسلىمانلار يىڭ انچى حر اسىزدلرنە، مىلى حىسلار طاشوب چىققان، مىلى مىسئەلەر
 ايلە باش وانقان دىقىقەلردە، مىلت آناسى مەخترەمە خانم و طوتاشلارمۇ زىچە
 سويلەشەر ايدى. دىنى و مىلى حىسلارنىڭ منبەقى بولورغە تېوشلى بولغان
 مىلت آنالرىنە، مىلى بىر مەجلىسكە، مىلى تىلنى طاشلاب، روسچە سويلەشەر،
 بېگىرەكە بورەكنى طرنى اېكىن. مەخترەمە خانم و طوتاشلارمۇ زىچە موگادىقت ايتىسولنار
 ايدى.

خاتونلار - اسىزدىنىڭ عمومي مەجلىسلىرىدە خىصوصا خاتونلار مىسئەلەسى
 قارالغان وقتدە نطقلر سويلەدىلار. قزانده مىسلىمانلار اسىزدىنىڭ قېول ايتىلغان

قرارلارنى تصديق قىلىدىغانلار. وشونىڭ اوستىدىن خانونلار شەيخەھىپنىڭ فرارى
 ايلە ھەممى مەجلىس قاراماقىنە كرتاگان ايكى ماددەدە (بىرى خانونلار شەيخەھىپى
 وفران دانىسكى جەمەت ھوقۇقىدا بىرلەر ايلە تېگىز بولسۇنلار. ۲ نچى نەدەدە زوجات
 انسانىت ھەدالت گە خالاف بولدىغىدىن فطعامنىع اينلسۇن.) زور طاوش
 ونزاع اچىندە پىز بىدېيومنىڭ تەئەببى، سويلەر گە تەلەۋچىلەر گە سويلە تەھەۋى،
 خلق مەسئەلە گە توشىنوب بېتەھەۋى آرقاسىندە قبول اينلدى بولدى. قزان
 مەسئەلەلر امبىزدىنڭ قىرارلار پىدە سولايوق بىر دەھجا كەھ مەز نېسىز اوستىدىن گە
 قبول اينلگان ايدى. بىر مەلۇقات مەلۇقاتلىغى ھەرمەنپە مەنبر گە چىقارغە
 موفىق بولوب: «خانونلارغە راۋانا پىراۋا بېرىلسە فرونتقە آنلر بارمۇنلر.
 بىز ايندى اوچ يىلدا بىرلى مەلقون، يوش آقۇپلردە آچ باتامز. ئە
 خانونلر موندە راحت كەچدى آلەپلر» دېدى.

امبەھە مەھى الدىن - نەدەدە زوجات ھەققە سويلە دېگەندە «اسلامنىڭ
 موندىن مەڭ بىل مەقدىم باصاغان قانۇنلرى بو زمانغە پارامى ايندى اول»
 مەھەۋەندە اەتبارەز، اەترامىز ەبارەلر قوللانوب خلقنىڭ ھەسبەت
 دىنپەلر پە تېدى. دېن ەلماسىنە سويلەر گە ابرك يوق، سوز بېرىلمى.
 بېرىلسەدە سوزى طىكلانمى دالوى قەھىرالر. اما امبەھە طوتاش كېي
 سويلەۋچىلەر گە نى سويلەسەلردە ابرك. اسلامغە اەترامىز سوزلر پە
 شو ماھنە كېتە ايدى. ەبىاض افندىنىڭ پىز بىدېيومدىن توروب اماملرنى
 قەسۋوى چامادىن طىش وانصافدىن خارچ بولدى.

مەھكەمە امبىزدىنڭ ھەسابىن گازىتەلر گە يازغالادىلر لىكن خەتالىرى
 بار ايدى. مەتبۇعات شەرفىنە رجا قېلەم تەصحىج قېلىسۇنلر ايدى.
 ۱۸۰۵ نچى ەدەد «بولدىوز» گازىتەھەندە امبىزد قىرارلرىن يازغان
 بېردە «ھلاۋە؛ قاضىلر نىڭ بىرى اچكى اوردا قزاقلردىن بىرى خانون
 قىلردىن ساپلانور» دېمەشدر. دېنى تەشكىلات شەيخەھىپنىڭ فرارى
 ھەممى مەجلىس دەھەلەچەن قاضىلر قىلدىن اوقلوب ەبىچ مەداگرە سىز نېسىز

بر حرف آرندرمای کیمتہای بر آوزدن قبول ایندگان ایدی. مبین
 اول شعبه نك جلسہ لر نده هر وقت بولدم آندہ غی فرار ایله بیک یاغشی
 طانشلغم بار. آندہ «فاضیلر نك برسسی اچکی اورها فزاق لرندن بولور»
 دیگان علاوه بار ایدی. اما «برسی خاتون فزاردن صایلانور» دیگان
 سوز قطعاً یوق ایدی، فی شعبه ده فی عمومی مجلسده بو توغریده
 صلباده ایجاباده سوز بولمادی اول مسئله اچق فالدی. تیک ایکنچی
 مجلسده فاضیلر صایلاو مسئله فی کونسلر ایگانه خاتونلر - بز دنه بر
 قاضی صایلانسون - دیدیلر. هم اوزلرینک گاندیداتلرین گورماتدیلر
 شول شارغه قویلمدی هم صایلانندی.

مبین اوزم خاتونلردن قاضی بولوغه انکار اینیم تیک واقعنی
 درست گورمہ تو نبوش دیب کده اعتقاد ایندم شونی تلیم.

۲۰ نچی مابده چقغان ۷ نچی نومر آواز گازینه سندده طرفدارلق
 قیلوب بازمانلر دین عالمی سویله بده اوچلاب چغه آلمادیلر کبی
 آکلانغان. دین علماسینک نه بنه تورغان سوزی فرجل وامر اتان - هم
 - لندگر مثل حظ الانثیین ایدی. موندہ اوچلاب چغه آلماسلق اش یوق
 بو بیک ظاہر، معروف ومعلوم نرسہ، درستنی دین علماسینه سویله تہ دیلر
 سویلی آلمادی.

«نفوذلی عالمی قرآن حدیثدن اساسلی دلیللر کینروب،
 مسالمہ لر نك ایرلر شیکللی بر تیکز حقوقی غه خواجه بولولاری شریعتده
 درست دیب کورمہ ندیلر» دیهدر وملا لر نك بعضلرینک موکا خلاف
 کینولر آکلانادر.

«ایکنچی کوننی بر آز امضا ایله اسپزدنک بو فرارینه پراتیست
 بپردیلر» دیهدر.

اول مخالف دیدکمز ملالر حقوقده مساوات ماده سیندن شہادت

ايلا مېراثنى استىئنا قىلدىرونى استى ايدىلر. آنلارنىڭ موزى پېگرەك شول ايدى موگا فارشى نغوفلى عالاملردىن گىمار مويىلەدى. قرآن ھدىثدىن نېئدى اساسلى دلىلار كېتىردى. بىز موني اصلا كورمادك اساسى توگل اساس-زىدە يوق ايدى منبردە بو اش بولمادى. احتمال كار يىدوردە تنفس اثناسىدە ياگە يېك بولمەسىدە پلاو آشاغانە بولسە بولغاندىر.

۲ نچى ملالارنىڭ پىرائىستلارى بىر آز امضا ايلەگنە توگل كامل اكثرىت ايلە كردى فسقەسى: بېك آشغچلق ايلە دقتىسىز، مچا كەمسىز چقغان قرارنى بېك دقت ايلە چقغان، ملالارنىڭ اھمىيىتىسىز فسقى گنە انىكار ايتىسكان گېنى گورمەتو بېك اورنىسىزدىر. مسئلە غايت مھم، غايت دىققەت وتىرەن اسبىزدىڭ قرارى شول نىسبەتدە آشغچ وسطى بولدى بو مسئلەنى نورلى رھالەلر بازوب ومطبوعاتكە مەنا كرهلر قىلوب ايدەسىدىن جېيىنە قدر تېكىشروب كوت تەققىق لېسى بار ئەلى.

بو اسبىزدىڭ بىرەر ھاھتلك جلىسەسىدە بېك اوستىدىن كنە حل قىلنە تورغان مسئلە توگل، موني بلورگە تېوش، مسئلە غايت دقت استى. يوغارىدە دە مويىلەدم مېن اوزم شرع نظرىدە اير وختونى حقوقكە تېگىز دېم؛ مېراث وشھادت مسئلەلارنىڭ گل ظاهر نچە ومعرفچە آكلايدە آنى تېگىزلك گە خلاف تابىم.

اسلامىت دە روهائىت يوق، اسلامىت دە اسرار يوق.
اسلامىت مادى، عىلى واجتھامى بىر شرىعت مۇبدە.
اسلامىت نىڭ بىر بېوك قاعدەسى بار. آنىڭ شرىعت مكمىلە ومۇبدە بولووبنە شول قاعدە اوزىگنە دە كافي.

اول قاعدە نرسە؟ اول قاعدە - ھكمت ومصلحت قاعدەسىدۇر.
شرىعت نىڭ مېزانى مصلحت. مصلحت فائت بولسە عىل باطل.
اسلام اوزىنىڭ قوبغان اساسلارنىڭ ومويلاگان سوزلارنىڭ غالباً

حکمت و فلسفه لر ينده اشارة قبله. اير و خانون حقنده اسلامنك قانونلرى بوگونكى حياتقده طاب موافق اعتقادنده من.

بر تعداد زوجات فقهده اجتهامى حاله من، محبط مدنيتنر مساعده قبول بىرمى ديهه منر قبله لىكن موثا شرع اوز ينده بىك بيشكل گنه مساعده قبله من. برنى آرتق گوره اجتهامى حاله من برنى تلى ايكان بىكرهك باخشى طاب اعلام روعى، اعلام تله گى.

ميراث مسئله سنده خانوننك حقى بوتون توگل گبى گور ينده. موننك فلسفه منى نفقه نك اير اوستوننده بولووى ايكاننر بوغار ينده سوبلادك. دىك بوتوغرى ينده خانوننك حقى صورتا بوتون توگل كبى كورنسه ده معنا بوتوندر. خانونلر - «بزنك نفقه مزده اير اوستوننده بولمامون. بزكشى اوستوندىن كون گورونى امانه مپمنر حقوقنر كامل بىرلسونده اوز كونهنرنى اوزمز گورورمز» ديهه سه لار گپرهك.

مصالح عموميه ايله قائم كشيبلر گسب گه وقتلرى بولما ديغندن عموم خدمتى ايله وقتلرى اوز ديغندن عموم اوستوندىن كون گوره لر و آنلردن معاش آلالر.

بو هيچ عارلك توگل بو طبيعى بر اش. شونك كبى خانونلرده هائل مصالحنى ايله قائم، اوز بىنك طبيعى وظيفه لرى بالا كوته رو، آنى تابو و آنى تربيه قبوللر ايله مشغول و داخل بيت نىكده مدبر يدر. بنا بر بىن خانونلرنى نفقه لندرو ايرلر اوستوننده در. بو بىك طبيعى. حكمتى ده بىك ظاهر. مهككو اسپز دىنك عمومى مجلسنده خانونلر طرفندن حيايه چى بولوب موسى افنديده منبر گه چققان ايدى لىكننى سببدر سوز اورطه سنده بولوب منبردن توشوب كبنه رگه معبور بولدى. شولا يه آنك نى سوبل بىچكى و فسقه چه نهرىتى بزگه معلوم ايدى. خانونلر شعبه سبىنك آفتق جلسه سنده مبن مهم حاضر بولغان ايدى. بو مجلسده

فاتىح گرىبى ۋە موسى افندىلار دە بار ايدى. شۇندە خاتونلارنى ھەيە
 ۋە ۋەزىپەسىن موسى افندىگە تاپشۇرۇپ سۇئالسى سۇيىلەندى. خاتونلار بىك
 اوزاق تىردە كۆرۈنۈپتۇر. موسى افندىگە اھمانىوت بىنەپىلەر موسى
 افندىدە آنلارنى ايرىماچۇق غەنە سۇيىلەپ تىنچلاندى (خاتونلار غە خىزىرمنى
 بىلەن ايدى) كىيى ھەممى سوزلار ايلەگنە جۈانا ايدى غاقىت سۇئالنى
 فاتىح گرىبى حل قىلدى موسى افندىگە خىتابا «شۇرادە دورت ماددەدە
 شۇرا ايرى خاتونلار بىر ئوگىل دىيىپ بازلدى (امامت، شىھادت، طلاق،
 مېرات) سۇ شۇل ماددەلەردەدە مساواتنى اثبات ايتە الامىز مى آلسا كىز
 خاتونلار سۇزگە ھەيە ۋە ۋەزىپەسىن تاپشۇراچاقلار» دىدى. خاتونلارنىڭ بىسوزى
 كۈلدى موسى دىن آچۇق سۇوالغە آچۇق جۈاب ايتىدۇلار، لىكىن موسى
 افندى يەنە تىردە قىلۇپ ھەمىشە ھەممى سوزلار ايلە جۈابلانا ايدى غاقىت
 كۈپ تارتىش لىرىن سوك «مېن بۇ ھەق دە سۇزنىڭ بىر مەجلىسىدە سۇيىلەدم
 بىت» دىدى. سەيىھە بىقۇب: موسى افندى بىزنىڭ بىر مەجلىسىدە «مېن
 مېرات دەدە مساواتنى اثبات ايتە الام دىيىپ تەبىئىدى» دىدى مەجلىس
 رۇھلاندى قول چايدىلار، موسى افندىگە ھەيە ۋە ۋەزىپەسىن تاپشۇردىلار.
 مۇنە سۇئال شۇل رۇھدە جىر بىن ايتىكان ايدى مۇندە خىزىر آرتى سوز
 يوق ئەلى مېن سوز اوز ايتىھون دىيىپ سۇقەرەق دە سۇيىلەم.
 تۇغرىسى مېن مەجلىسدە بىك اور تائىر ايلە غىلاباندىم. موسى
 افندى بىك عالم ۋە مەسلىھەت. موسى افندى خىزىرلرى شۇئىنە مەنەسب
 بولماغان اش اشلەدى ايمانى يوق سۇئالنى اوستىنە آلدى دىيىپ بىدىم
 ۋە شۇكا نەيە سۇز بۇر چىدىم، خور لاندىم «انالله وانا الېھ راجعون» دىدىم بىكى
 آلاى توگىلەر لىكىن سۇئالنىڭ كىفەت جىر بىن شۇنى آڭلانا ايدى.
 «ايرى خاتونلار مېرات ۋە شىھادت سۇئاللىرىن باشقىسە سىياسى ۋە خىزىر دانىسكى
 جەمە ھەق دە مساوى» دىيىپ تەبىئەتە با كە تۇغرى «ايرى خاتونلار سىياسى
 ۋە خىزىر دانىسكى جەمە ھەق دە مساوى» دىيىپ تەبىئەتە «مېرات سۇئاللىرى

نقده ايله تېگزلەنە، شهادت مسئلەسى مادەسىنە قاراب تورلېچە بولا. بس
بو مسئلەلر نىڭ مساوات غەمخالفلىرى يوق» دېيىپ بىر حاشىيە يازلسە بارا ماماننىڭ
بومادەگە قوشلۇۋى امېدىلى اېدى.

ياۋروپانىڭ دەھىچ بىر پېرىندە كورنماگان بوقدر گېڭ حوقوقنى
خاتون قىزلىرىغا بېرىشك يېتەاز اېدىمى (۱). دېن علماسىنىڭ دە قوشلۇۋى
ايله بېرلىگان فرار تاثيرلىرىك بولور واسلامنىڭ دە جمالنى عالمگە كورسەتە تو
بولور اېدى. ژولغا بويى ھم توركىستان علماسى طرفىدىن پىر انسىپت لىر
كروپە گوڭلىسىزلىكلر بولماز اېدى.

ايل گازىنى مەسكە واسىز دېنە ملالار نىڭ كوپ كېلۋون بار انما پىرق
يازغان اېدى. اگر موڭچىكلر ملالارنى بېيەرماي اوزلىرى بارغان
بولسەلر اېدى ھم خاتونلر مسئلەسى آنلرغە تمام آڭلاتوب سوبلەنسە
اېدى خاتونلر خلاپىنە بېك شىت كورسەتورلر اېدى دېيىپ اويلىم. ئەلى
اماملر تىرىپەلى صنىف مجلس ادبىن رەھابە قىلەلر.

خاتونلر نىڭ - صابلا ھم صابلا نو مسئلەلر بىنڭ شىرىعت دە درست
بولۇۋىندە توزان قىردە شېبە يوق. شولاي بولسە دە آۋالردە شونى دە
قبول ايتىدروب بولمى ئەلى. تېك «خاتونلر مۇ صابلاۋغە قاطشماشە اما
روس خاتونلرى قاطشسە بىز پارتى ھەغنە قالامز، اوطولامز، ايزىلەمىز
گناھسى مۇزگە بولور» دېگىچ گنە «اۋچ. ص. آلاى ضرور نرسە بولغاچ
آڭا صابلا رغە قاطشسەلر قاطشورلر، اېندى ھىرگە نېشلىپسڭ» دېلر
اما صابلا نو مسئلەسىن اصلا قبول ايتىپلر. بۇ دە خلىق نىڭ خاتونلر
توغرىسىندە اعتقادلىرى بېك توبەن.

توركى تاتار خاتونلرى اولىز ماندە آزاد بولغانلر اېن بطوطە اوزىنىڭ

(۱) ياۋروپادە خاتون سېھسى وغراژدانسكى كوپ حوقوقىن مەروم بو توغرىدە
۱۰ - ۱۱ ھىد شورا دە گوزال مقاله بار.

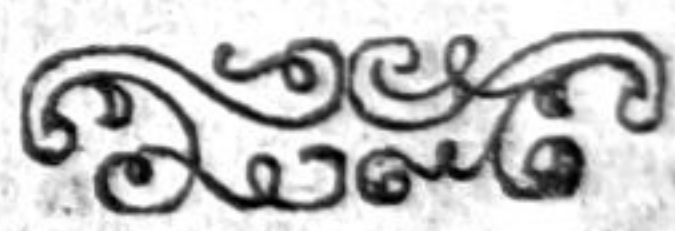
سیاحتندە اوز بىك خان خانونلار بىنە بولداش لرى ايله كروب آنلر ايله
 سويلەشكەنلر ن و مصاحبەلر ن پازا و آنلر نى مدح اېندە در .
 تاتارلر ايران ايله قاطشوب اخلاقلىرى بوزولغان . ايراندىن
 خانونلر حقىندەقى بوزوق عادتلر ن آغانلر . زيرا ايراندىن خانون
 پورتنده مجبوس ايدى حنى آنى مال كېي ساتو مباح سانالا ايدى .
 خلق حجابنى فرض سانى . اوزى فراشلر بىنە واندر املر بىنە آچق
 يوز ايله پورتنده موى نماز اوقى آلمانوى كېي كورە . خانونلر نىك
 جمعيتلر ده حضور ن ، ايرلر ايله آرالاشوون ، عمومى مسئلەلر آرتىدىن
 پوروق تېوشىن صانى مونه شول عادتى شول اعتقادىنە فاراب
 حكملر چقارا .

گوب زماندىن بىرلى ذلت و مسكنت اصولندە ، زمان بوزلدى ،
 زار و موگندە تر بىنە قىلنوب كېلگەن خلق ، تمام مسكين لە نوب باشق بو كگان .
 بو زمان خلقن بوتونلاى اشدن چىغان حسابلى . گون بگون بوزولا چاغن
 اعتقاد قىلە ، بوزوق زمانغە قالووينە ناصى اېنە . شونلقدىن ايسكى اشنىك
 بار بىنە دە احترام ايله قارى ، هر باكاندىن نفرت اېنە . آخرىز مانە باخشى
 اش بولماز باخشى نى كوتە « دى .

مېن آنلرغە شونى غنە ئېنور ايدم : زمان اوزغان صابون ھېشە
 ياخشى لانا بارا ، هر اش گامل لەنە بارا . تكامل بو عالمده اللەنىك بر قانون
 طبيعىسىدىر . هر بعتلر دە آدملىرىك ترقىلر و احوال اجتماعىلر نىك
 گوزەل لە شوى نسبتندە ترقى اېنە كامل لەنە بارغان . شونلقدىن پېغمبەرلر نىك
 ايك آفتى محمد ھەم و هر بعتلر نىك ايك مگھلى اسلام شرىعنى ، ايك
 آخردىن كېلگەن . آدملىر غابت ترقى اېتىدىكلر ندىن و بىنە دە گون بگون ترقى
 اېتە چىكلر ندىن ، حىيات دە تېرىلر لرى آرتوب ، عقل لرى اوسوب ، فكر لرى
 قوتلەنوب ، اوزلر لرى اوگنى صولنى آيرور لىق در جەگە ايرىدىكلر ندىن آنلر
 اوچون باكاندىن پېغمبەر كېلو گە احتىاج اقالماغان پېغمبەر مز محمد ھەم ايله

نبوت ختم قىلىنغان. (بو ھەققە مەنبە ۴ نەچى جلد ۱۲ نەچى سان «الدين و الادب» دە
مەھلە ھەق بازغان ايدىم) (اگر اولىكى زامانلار خەپىرلى بولوب سوڭىدە
تابا زامان بوزىلە بارووى درست بولسىدە ايدى، پېغەمبەرلەرنىڭ آرتقى
مەھەلە ۵۴م و شىرىعتلەرنىڭ آرتقى اسلام ايكى اولدە گېلىگان بولور ايدى.
ھەر رسول اللەدىن سوڭى خەلق كۈن بىكۈن تىزىل قىلاچق و بوزولاچق بولسىدە ايدى
رسول اكريم آخىرقى پېغەمبەر بولماز ايدى. آدملىر كۈن صايون سوڭىرايا
بارسەلر يىتە كچى پېغەمبەردىن مستەغنى بولماسلار ايدى، (دېلىمى فر دوس دە)
بوزوق زاماننىڭ بوزوق خەلقنىڭ ھالەلر يەدە، امتنىڭ امىنلىرى
و پېغەمبەرلەرنىڭ وارثلىرى بولمازلار ايدى. امت ھەمىشە تىرىقە
شونلىقىدىن ياڭگان پېغەمبەر كېلوگە احتىياجلىرى يوق. امتنىڭ ھالەللىرى
اوزلىرى پېغەمبەرگە وارث بولوب آنىڭ وظيفەلەرنى اوتە يەچە گلر، خەلقنى
ارشاد قىلەچە قىلر. بىزنىڭ عقىدەمىز شول. (ابىن نجار)

مەھەلە ۵۴م ھىقى مەظھىر

باب الفتوى

تابول قىلاسندە امام ابو سعید بېكشىنىڭ سۇئاللىرى:

(۱) ۷ نەچى جلد بىرىنچى سان مەھلە دە، سەنت و آثار دە و تىر نەمازنى
اويچ تولى اوقو روايت ايتولگان دېە بازلەش. بىر رەگەت و تىر
اوقو ھەندە ھىزىت رسولدىن (اذاخشى احدكم الصبح فليوتر بر كعة)
دېە نقل ايتولەدر.

لىكىن آنىڭ خەلپىدە ايكىنچى تورلى ھىدىت روايت ايتەلەر.
(انه عليه السلام نهى عن البيراء، اي عن الركعة الواحدة) بوايكى ھىدىتنىڭ
قايسى مەھەلە؟

(۲) اوشىبو بىرىنچى سان دە، رسول اللە (صلى الله وسلم) تىر اويچ نەمازنى

بايناقى وقتىدە سىز رىكەت اوفى ابدى، دىيە پاز لەش، اوشبو ھەققىدە بولغان
 ھىبىت صحاحىدە نىڭ فابوسىدە مەزكۇر؟

بىر نەچچە سوئاللارگە جەۋاب: رەسۇل اللە (صلى الله وسلم) نىڭ وتىرىنى
 بىر رىكەت ايتۇپ اوقۇي صحاح ۋە سىنىن كىتابلىرى نىڭ ھەممىسىدە دېيۈرلەك
 مەزكۇر. يوقارىغى (اذا خشى احدكم . . .) مەھۇمى مەجىب بىخارى ۋە مسلم
 دەدە بار. ھىبىت بىخارى دە (قال ابن عمر كان النبي صلى الله وسلم يصلى
 من الليل مثنى مثنى ويوتر بركة. ج ۱ ص ۱۱۳) رەسۇل اللە نىڭ ھەممىسى
 ايتىكانىن آچىق سۆيلىگەن. دېيەك كە اوشبو بىر رىكەت وتىر اوقۇمى
 شەرىئەتتە آچىق ثابت بولسا.

ايتىدى كېلەيك ايتىنچى ھىبىت ۋە نىڭ مەناسى، ھەم نىڭ ايتىلە ھەممىسى،
 اوشبو (نەھى عن البتراء) لىفئى كىتابىدە مەزكۇر توغرىدا ابن عبد البر
 ھىبىتلىرى رىۋايەت ايتىكان بولسا دە، ھىبىت ھەممىسى بو ھىبىت دە بولغان
 بەئزى رەجالىنى ۋە رەسۇل مەناسىت بىر لە ھىبىتنى دە ضەئىف تاپالار. (شرح الموطاء
 ص ۱۱۷) خىسۇسەن اوزىنە فارغاندە بىك كۆپ قونلى، كىتابىدە مەزكۇر
 ھىبىتلىرگە آچىق خىلاف بولسا بو ھىبىت نىڭ درجەسى دىخى آچىق راقى
 آ كىلاشەيلى.

بو بىر جەۋاب. ايتىنچى جەۋاب اوشبو ئىدر:
 لغتتە؛ بىر قىسىم بىر كىسىم مەناسىدە، بىتراء كىسىملىك
 مەناسىدە، بىر كىشى بىر رىكەت اوقۇمىدە كىرىشۇپ بىر رىكەتتىن نەمازىن
 كىسىمىدە، ايتىنچى نىيەت ايتۇپ بىر كىشى رىكەت اوقۇمىدە، مۇنە بو كىشى نەمازىن
 كىسىملىك بولسا. بۇنىڭ نەمازى بىتراء بولسا، پۇغسە بىر كىشى رەسۇل اللەدىن
 ثابت بولغان رەسۇل دە وتىر نەمازىن بىر رىكەت كىشى نىيەت ايتۇپ، رەسۇل ھەممىسى
 اوقۇمىدە اول نەمازىن كىسىملىك بولسا، ھەم ھەممىسىدە كىرىشۇپ بو
 لغت، بو مەتالىھىنى ابن الاثير نەھايە كىتابىدە، ھىبىتلىرىن ماچە ھاشىيەدە
 ھەم زىيەدى تاچ دە بار.

ايکنچى مۇالگە جۈاب: رسول الله ﷺ ۋە مەھسۇل رەمضان شەرىپىدە
 بىر نېچە كېچە مەسجىد گە جەنۇب نەفلە ۋە تىراۋىچ نەزىن اوفۇدى. بۇنىسى ھەدىث
 گىتابلرى نىڭ ھەممەسىدە دېيۈرلەك مەدكۇر. مۇنە ھەدىث كېچەلەردە رسول
 اكرم حضرتلىرى تىراۋىچ نى نېچە ھەر رەكەت اوفۇغان اېدى. ابن حبان،
 ابن خزيمە اوزلىرى نىڭ ھەدىثلەردە، سىگىز رەكەت اوفۇدى دېيىپ آچىق
 تەشەببۇھ اېتەلەر (مەبل السلام شرح بلوغ المرام ص ۱۳۷). ھىزىرە ھائىشە
 (رضى الله عنهما) رسول الله ﷺ رمضاندا اون بىر رەكەت اوفۇغان رىۋايەت
 اېتە (بو صحيح بخارى، تىراۋىچ بابىدە مەدكۇر. بۇنىڭ اوقۇسى ۋە تىراۋىچ
 نەزىنى اېدى دېيۈرلەر.

مەشكەندە ھىزىرە ھائىشە نىڭ خەلقى جەنۇب ۋە تىراۋىچ بىرلە اون بىر رەكەت
 اوتۇزغە بېيۇرغان بازار. (ج اص ۲۰۷ ھەدىث صحىفەدە بۇنى تەيىد اېتە
 تۇرغان ھەدىث بار.

سائىل نىڭ شەبەھىسى آچىق سىگىز رەكەت ھەقىقەت بولدىغىنى بۇ قەدەرلى
 اېلە كىتابىدە نەدىك.

بىكىمى رەكەت ھەم آنىڭ اصلى ۋە تارىخى ھەقىقەت سوز سۆيلىەرگە
 لىزم كورمەدىك. تۇرلى ھەدىثلەرنى نەقل ۋە رىۋايەت اېتۇدىن مەقسۇد ھەم رسول
 اكرم حضرتلىرىدىن آچىق ثابت بولغان ھەر تۇرلى ھەدىثلەر اېلە ھەم
 اېتۇ، ھەر ۋەقت ھەدىث بىتۇن نەزەردىن ۋە مەزھەبلەردىن اوستۇن ۋە مەھتۇم
 تۇتۇ اېكەنلىكىگە توشۇرۇم.

ھەكىمىلى سوزلەر

«كۆڭل اشانماغان كىشىدىن، كۆڭل تارتىماغان اشىدىن ساقلا تۇرغۇنە
 كېرەك» «ھەر اشىنى ۋەقتىدە اشلى بارغان كىشى نىڭ ھەدىتى بىر كىلى، كۆڭلى
 رەھەت ۋە تۇنجى بولۇر.»

ھەر بىن العظاب - رضى الله عنه

«عقللى آدملىر اوزلارنىڭ توبەنلىرىگە تەققەت مەرحىت، اپتارلىر، عقلسىز
 آدملىر اوزلارنىڭ توبەنلىرىگە ظام اپتارار.» «بوزچى بولو آپرولىغە دە
 دىن گە دە كېمەچىلىك كېتورە.»

«بېغشى لى نىڭ و بېغشى مەاملە نىڭ ابىڭ بېزىچى لىرىلى آپىق بوزلى،
 بومشاق سوزلى بولودەدر.»

مەلۇمەت بىن ابى سفىيان رضى الله عنه

«ئەسسىز وقت اوتكارو، ئەسسىز يورو اھىق لىقىن مەم غىللىدىن
 بولادر.»

ز. مەشىرى.

«اچ پوشتو عقلدە بولغان بىر آورودر. آنىڭ دواسى مەشغول بىت
 وەر وقت اوزىڭ بوانورلىق اشلىر تەابوب تورودر.» «سويىلە گان كىشى گە
 قاراغاندە تەكلاغان كىشى كوبرەك فائىدەلنە» «بىر مقصودنى حاصل اپتارگە
 اوبلاغان كىشى شول يولدەقى مشقتلرنى بىك بىگىل گە حسابلاغە نبوش.
 يوقسە مقصودىنە ابرىمىلىق قالور.»

ابى المقفع.

طبىب بولغان ذات آورولغە داور بىروب تىرىپە ايتودىن آرتوغراق
 آشاو اېھولر بىنە دقت اپتوب، موافق طعاملر اھانتوب تىرىپە ايتەرگە
 كېرەك.»

جلىب ابوبكر الرازى.

بېغشى كىشىنىڭ آپرولى عمرلى بولمى -- اوزانقە سوزلىمى،

آچولانودىن لك آپونىڭ سېبىن تېكىشەرگە كېرەك.

اوتكان ھالەتتىكى بىرىدىن «فلسفەدىن نىمە اوگرەندىڭ؟ دىب
 صورالغاج: ھەمە كىشىلر بولە الفتلى، نېقىر شىمى تالاشىمى صالح اوزرە
 طورونى اوگرەندىم؛ دېمەش.

بىر ھەر بولمىچە تۈزەلۈپ كېلىگەن اشنى، بەعضا بىر مەھنىلىك بوز وقلق

خراب قىلادر.

سوز يور توچىدىن، چاپاندىن ساقلانغان كىشى ساقلان. شولايونى
ابكى يوزلى كىشىدىن.

ھەر وقت شاد، كولاچ يوزلى بول. قاينغولى گورنىگان كىشى برهونى دە
شادلاندىرمى. بولغانىكچە گورنى، گورنىگانىكچە بول.

نچار امدىن تىك تور و خىرلىرەك.

نچار گىشپىلرگە صعبت قىلادىن بالغوز تور و آرتوفرانى.

كىشىگە نىزغانوچىلار ندىن بىگرەك، كوناچىلار قىلوچىلار بولالار.

ياخشىراق.

الكدە دشمان بولوب سوگىندىن دوست بولغان كىشىگە اشانمە.

علمىز لاردىن عبرت لىنوچى كىشى حكىم بولادىر.

كىشى عىبلارنى تىكشورودىن الك اوز عىبلارنى كور وچى، اوزى

اصلاحقا طرىشوچى حكىم بولادىر.

اوزاق تالاش آرامىدە حلق ضابىع بولادىر.

ايرىنە اطاعتلى خانون ايرىنە باش بولادىر.

طىببلاردىن قارتراقىن، مجامىبلاردىن - دەوا وگىبلاردىن باشىرە گىن ازلە.

كىمچىلارنى آگلاو، كاملىك علامتى بولادىر.

مختاريت هم بىزنىك وظيفه من.

بويىل (۱۹۱۷) ابول ۲۲ دە قىزاندى، اوچ اسبىزدىك (ھوم مىللىمانلار،

علمىم ھىكرى لارنىك) بىر لىشكان مجلسىدە مختاريت اعلان ايتولگان

وشول ھومى اسبىزدە مختاريتنى ھىلگە قوبول بولالارنى حاضرلەو

ابچون مەخسوس كامبىسىبە سايلانغان ايدى.

شوندىن سوڭ بو كامبىسىبە اوفادە جىولشوب، كوب خىدمت ايتوب،

نھايت بىرنچى ملىت مجلسىن اوشبو ۱۷ نچى يىل ۲۰ نچى نوپا بىردە آچوب

ۋە شۇل ۋاقىتتىن اھتبارا مختار بىتنى بالفعل ھەل گە قويارغە ۋە چىن اشكە كىرىدى.
ھېچ شېئە سىز بواشكە بونون مسلمانلارنىڭ، كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرىلى
كۆلمەگان بوزلارى كۆلدى.

ھەر بىردە اوشبو مختار بىت كۆنن زور شادلىق ايلماستىقبالى ايتىدىلەر.
بۈگۈن بىتون مەكتىبلەردە درسار اۋتونولمادى. ھەر بىردە مەكتىب ۋە مەدرىسەلەردە
ۋە ھەممى اورنلارنى مەجلىسار باصاب مختار بىت ھەققىدە مەلۇمات بېرىلدى.
ۋە بۈگۈن تۈرك - تاتارلار اوچون بىك كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرىلى كۆنن سۆب
الغىغان ايك زور بەيرەم كۈنلەردىن بولۇپ شۇنلقدىن ھەر بىل بۈگۈننىڭ
بەيرەم ايتۇلەچكى ايسلارغە توشۇرلدى. ھەر بىردە الوغ كۆننى چىن دېنى
ۋە مىلى ھىس بىلەن قارشۇ آلۇب، ھەر بىردە اوشبو مختار بىت فائىدەسىنە، آرتىمىزنى
ۋە استىقبالىمىزنى نغوتۇ اوچون آفچەلەر جىدىلەر. آفچە بېر ۋە جىلەردە، باشقىغە
ۋاقىتلەردە ھى اھانەلەر كېلى آفرىمىنوب توگىل، كامىل مەنۇبىت بىرلە، ئەلە
نېنىداين شادلىق ۋە ياقىنى استىقبال كۈنلىكەن كېلى، ۋە شۇل آفچەلەرى چىن
چىندىن تۈرك - تاتارلارنىڭ اباقغە باصولرغە سەبب بولغان كېلى باردم
ايتەلەر ابدى.

اسلام دېنى ۋە مسلمانلارنى ھىمايە ايتارگە طرىقىنى، اسلامنىڭ مادى
ۋە مەنىۋى قونىن آرتىمىزنى، انى نغوتۇب باشقىغە مەنلەر ھەزورنىدە مەخترىم
بىر اورنغە قويارغە طرىقىنى ھەر بىر دېنى ھەم ۋەجدانى بولغان كىشىنىڭ
بۇرچىدۇر. بولمىشى ھەر بىر دېنلى ھەم ۋەجدانىلى كىشى اوزى دەھس ايتەدۇر.
لەكىن اسلام ۋە مسلمانلار فائىدەسىنە خەدمەت ايتۇ، تۈركى ۋاقىتدە
تۈركلەر بولادۇر. ھەم مەدەنىيەتدە اسلامغە خەدمەت ايتۇ: اسلامنى اطرافقىغە
تاراتۇ، مسلمانلارنىڭ ھەددىلەرى دە كۈبايو، دىھمەنلەردىن ساقلانۇرلىق درجەدە
قوت ھاسىل ايتۇ، اسلامغە ضررلى دىھمەنلەرنى مەدافىغە ايتۇ، ھەبەم بولمىغە
شۇل بولادە جانلارنى قۇربان قىلىۋ، تەلىمات اسلامىيەنى خەلق آراسىغە

اورنلايدىرو، وپو خىصوصىدە ھېچ بىر جان و مال آيا ما پىنچە طرەشۇ ايدى.
اصحاب كرام حىضرانلىرى اوستلر يىنە لازم بولغان شول وظيفەلرنى
كامل اوتە دىلر: تەلپىمات اسلامىيەنى بتون اطرافلر يىنە تاراتىدىلار، دىشمىنلر
فور قوتوب نورلىق بىوك، شوگىلى بىر ھىكومت تىشكىل ايتىدىلر. آلا
بونىن بائىقىدە غايت كۆپ خىدمىلر ايتىدىلر. (الله تعالى آلا دىن راضى
بولسۇن).

ايندى بىزدە اسلامنى نغوتۇ، مىسلىمانلرغە خىدمت ايتۇ اوچۇن
ھاضرگە قدر ايك توفرى و مەھم بول خىلقىزنى اوقۇ توفرى و سىندە طرەشۇ،
قرلىق دىن كىلىگان قدرلى شول بولغە باردىم ايتۇ ايدى. بىزنىڭ ايك بىوك
جھامىز آنا ئىلمىزدە بولغان ايتىدائى مەكتەپلر مىزنى، آياقغە باصدىرو، شونلر
بولغە قوبارغە طرەشۇ ايدى.

مۇنە ھاضر ايندى اوستىمىزگە يىنە بىر فرض، غايت اھمىيىتى بىر وظيفە
بوكلاندى. اكر بىزلىر اوشبو اوستىمىزگە لازم بولغان وظيفەنى
ئىلى آلساق، شونى درىمت آ ئلى آلاغان بولساق دىنمىزگە، مىلمىزگە
غايت بىوك خىدمت ايتىگان بولامىز. بولماسە بىزلىرگە ھلاكت، ھىم غايت
بىوك ھلاكت.

مىمىزگە مەلۇم، كە ھاضرگە قدر بىزنىڭ مەسچىد مىزگە، مەدرىسە مىزگە
مەكتەپ مىزگە، مەلا و مەللىمىزگە ھىنى چىن دىنى بولغان بايتاق وظيفەلر مىزگە
و ھائل اھلىر مىزگە دە ھىكومت كىشىلىرى قاتناشە ايدى.

بىزگە بولاشلردە نىفط اوزىنلە كەزچە ھىركىت ايتارگە يول يوق ايدى.
بىز روسىيەدە ھىر بولوب باھاماسانقە آياقى قولى بوغاولى بولغان ھىر ايدى.
بىز ھىر اھمىزدە كىشى قولىنىدە، ھىكومت كىشىلىرىنىڭ، روسلارنىڭ
رەھبىرلر يىنە قاراب نورغە توفرى كىلىگاندىن، بىزنىڭ ھىركىلر مىز اسپىرلر
ھىركىتى كىبى، اوزمىزنىڭ اھلىر مىزدە جانسىزلىق ھىكم سۇرە ايدى.
مۇنە ايندى اللهنىڭ رەھمىتى بىرلە ھىر بىت ھىصرى كىلىدى. ھىم نورلى

مىللەرگە مۇختارىيەت بېرىلدى. شۇل مىللەر آراسىدا بىزدە مۇختارىيەت الدى.
 مۇختارىيەت بىر مىلت بولغانىنى اعلان ايتوب بالفعل اشكە كىرىدك.
 مۇنە اوشبو مۇختارىيەت بىزنىڭ حەرىتىدىن آغان اېڭ اھمىيىلى، اېڭ
 عزيز اوشمىز ايدى. ھەم اېڭ زىيادە اھمىيەت بېرۇپ صاقلارغە، نغونورغە
 ياخشى آياقغە باصدرغە تېوشىلى اشمىزدە شوشىدەر.
 بو مىسئىل شۇل درجەدە آچىق حەقىقەت، گە عقللى كىشى مۇنىدە
 اېكىنچى تورى اويلاىغەدە مەمكىن نۇرگىل.

شۇنىلقدىن حاضردە بىتون تورك - تانارلارنىڭ اوشمىز بىنە مۇختارىيەتنى
 نغونورغە طرشمىق، آناىغە بېك كۇپ ياردىملر ايتوب آنىڭ نېگىزىن نۇق
 اورنلاشمىقى اھتىبالىن ياقىنى ايتارگە طرشمىق لازىمىر.
 حاضردە ياردىم ايتارگە اېڭ تېوشىلى اورنىمىز، تورك تانارنىڭ قاراب
 تورغان دىنى وملى قىلەرلى، اوشبو مۇختارىيەتدەر.

ش

ضياع

اوشبو سان مەجلە جىولۇپ تەمام بولدىقە، مىدرسە مەدەنىيەدە بىكرىمى
 يىلغە قىرىپ تورۇپ مىدرسەگە وشا كىردىلەرگە كۇپ خىدمەتلەر وپاردىملر
 اېتىكەن چىركاس مىمد بىن على الداغىستانى وفات بولدى. مىمد افندى
 ياش وقتىدە اوز بىرنە تەعسىل اېتىدىن سوڭرە، اولىگى ھكۇمەت طرفىدىن
 نغى بىلە ايدلۇپ روسىيەنىڭ كۇپ بىرلىرىدە اسىر ومىقى سىنى ابلە تورغان
 ھەم بىردە اوزىنىڭ تەقوالغى، ھەم بىغىشى گوڭلىلى، ھالى طەبىئەتلى، اصحاب
 روھىدەغى حەقىقى بىر دروېش، خىدايى بىر ذات وصاحب ھال بولۇپ
 ابلە اطرافىدەغى خلقىنىڭ نظرىن جەلپ اېتىكەن، خلقىنىڭ اھترامىن

فازانغان. ھەر بىر بولغان پۈتۈن يېتىم و فقيرلار، خلق فائىدەسىپنە كۆپ
 خىمىنلار ايتكان. مىدرىمە مەيدىدە آنك بايتاق آثارى بار. اول
 لوزىنە كېلىگان واردات نك اكثرى مىدرىمە و فقيرلار فائىدەسىپنە صرفى
 ايتە ايدى. چىركاسى مەيد افندى دىنباغە مالغە ھېچ بىر ايسى گېنى،
 خلققە خىمىرما فقرافە خىمىنى ايك اھىپىنلى و ظىفەلرندىن سانى، آنلرغە
 خىمىندە ھېچ بىر ھىزى و آقچەسۇن ايامى، يېتىم و فقيرلار اوچون
 آقتى آقچەسۇن صرفى ايتەرگە ھىزى وقت حاضر نورا تورغان بىر
 ھىمىنلى ذات ايدى. وفاتىدە آلتىش بېش باشلارندە بولوب سوڭقى
 بىر مى پىنى قزاندى مىدرىمە مەيدىدە اوز دىدى. ھىزى وقت ھىمىن آرتىرو،
 فقير و مەتاج ھىمىن گر دلرگە باردم ايتو ھومىندە بولدى ھىزى بىر اھىل ھىمىن
 مەتفادە ايتەرگە طارىدى.

آنك قبل الوقوع ھىمىن ايتولرى، درىمىت رۇبالرى و بايتاق مەھىم اھىلردە
 آلتىخ خىمىر بىرولرى و كىشىلرى خلق آراستىدە ھىمىن ايدى. قزانك ھىزى
 طىقەسى اراستىدە مەيد افندىنك مەخلىلرى، آنى چىن قىلدىن احترام ايتوچى
 ذاتلر بىك كۆپ ايدى. اللەتعالى مەيد افندىنى اوزىنك رحىمىنە آلسون.
 بىزلىر آنى رحىمىت و مەرحىمىت گە ايك مستەق بىخىشى آدمىلردىن ايدى
 دىب اوبىلىمىز.

